

nek biztosítása érdekében. (Szabados olvasóteremben 1 ülőhelyhez 10 m² az ajánlott terület.)

4. Az EKK szükségesnek tartja, hogy fenntartók a könyvtár-épület bővítési igényeiket a Felsőoktatás fejlesztése programban intézményenként határozzák meg. Az EKK előzetes becslései szerint 60–70 000 m² könyvtár-épület bővítésre van igény.

A tanácskozáson megjelentett igények messzemenően visszafogottak. A realitások három tényezőt tükröznek: a könyvtárak vezetői tisztában vannak a gazdasági, pénzügyi lehető-

ségek korlátaival; jól tudják valamennyien, hogy a növekvő hallgatói létszám fogadásához tanulmányi épületeket, kollégiumokat kell építeni; ugyanakkor a legtisztességesebb szándékkal viselik azt a szakmai felelősséget is, amely rájuk hárul a könyvtári és információs szolgáltatóképesség fenntartása és fejlesztése céljából.

Az EKK úgy véli, hogy a felsőoktatás fejlesztési programja csak akkor lehet eredményes és hatékony, a hazai felsőoktatás úgy zárkozhat fel az európai színvonalhoz, ha funkcionálisan korszerű könyvtári infrastruktúra támogatja.

Referenz kérdések és az olvasói igények változásai

Az MKE Olvasószolgálati Szekciója a fenti címmel rendezett szakmai vitát a múlt év végén Székesfehérvárott. Az itt következő sorok ott hangzottak el hozzászólásként, megadott időkeretek között. Ez a körülmény, ha nem is menti, de talán magyarázza az eszmeifuttatás szaggatottságát és vázlatosságát.

Kilindulópont:

A társadalom információs igényei jéghegyhez hasonlítanak

A könyvtárban mi ennek csak csekély részével találkozunk; az ott megfogalmazott információs kérdésekkel. A válaszra váró kérdések óriási tömege számunkra láthatatlan marad, következtetni azonban tudunk a nagyságára és jellegére a könyvtárban látható rész nagyságából, formájából és megmozdulásaiból. Talán fokozottabban kellene figyelniük rá.

Az embereket törekvéseik tárgya jellemzi a legjobban – vélte a moralista. Megkockáztatom: kérdéseik tárgya is. Sőt: maga a társadalom is jellemezhető kérdései tárgyával, intenzitásával, minőségével.

Ha az egyes emberekben naponta felmerülő kérdések számát egy készülék mérni tudná, naponta nem millió, hanem milliárdszámra regisztrálhatná. S ha azt is mérni tudnánk: a megfogalmazott kérdésekből hányat képesek a válaszra szorulóknak jól artikulálni, hány jut el megfelelő helyre és hány kap megfelelő választ, akkor rádöbbenénk arra, hogy az „információs társadalomnak” nálunk csak a szükséglete alakult ki, de kérdezői kultúránk és humán információs infrastruktúránk szintje szánalmas.

Első észrevétel: A jéghegy megmozdult és megemelkedett alattunk

Bármelyik gyakorló könyvtáros tanúsíthatja: a könyvtárakban jelentkező tájékoztatási igény a 80-as évek végétől korábban soha nem tapasztalt mértékben megerősödött.

A jelenség szükségszerű. Kérdés ott keletkezik, ahol az egyén a választás lehetősége, avagy kényszere elé kerül.

Természetesen nem csak a politikai választásokra gondolok, sőt elsősorban nem is arra. Az élet számtalan területén megjelent a választás lehetősége vagy kényszere, gyakran mélyen belenyúlva az egyéni sorsokba. A családfelelősséget kénytelen választani, a szülők iskolát választhatnak, a pedagógusok tankönyvet... A szegényeknek meg kell találniuk azt a helyet, ahol legolcsóbban adják a csirkeleveset, a gazdagoknak azt a bankot, ahol a legmagasabb jutalékot fizetik. A boldogulás egyre nagyobb mértékben függ a pontos információtól.

Az információs szükséglet dagálya a könyvtárakba is begyűrűzik. Mármost azokba a könyvtárakba, amelyek képesek az olvasók kérdéseire válaszolni, az olvasók információs igényeit kielégíteni. A Kádár-korszak utolsó másfél évtizedében a közművelődési könyvtárak működési feltételeinek minden tárgyi mutatója évről évre emelkedett, az igénybevétel viszont stagnált vagy visszaesett. Most a talpon maradni képes könyvtárakban (miközben tragikusan romlanak működési feltételeik) évről évre növekszik az információért jelentkezők száma.

Második észrevétel: A jéghegy megbillent alattunk

A közművelődési könyvtárak tájékoztatási gyakorlatában a humaniorák voltak túlsúlyban, a praktikumok – ha elvileg hangoztattuk is fontosságukat – a perifériára szorultak. A közművelődési referenzszolgálat igazi kliense a homo sapiens volt és nem a homo practicus. A gyakorlati életben való eligazodás kérdéseit az olvasók nem tették föl – mert úgy vélték, hogy a könyvtár ezekre nincs felkészülve –, és mivel nem tettek föl ilyen kérdéseket, a könyvtárak valóban nem készültek föl rájuk.

A társadalmi változások következtében a valós életben méginkább a homo practicus kérdései kerültek előtérbe. A gyakorlati (közérdekű, közhasznú, polgári) kérdésözön olyan mértékben áramlik be könyvtárainkba, amilyen mértékben a zsúfoltság elűztük felhúzzuk. A fővárosban pl. a Szabó Ervin Könyvtár Közhasznú Információs Szolgálat, miután átvette a posta Különleges Tudakozóját, némelyik nap közel ezer ilyen jellegű kérdést kap. (Többet azért nem, mert a négy telefonkészülék mellé csak két munkatársra futja a költségvetésből, így a hívások nagy része hiába villog. De hány – a címzetthez meg nem érkező – kérdés villog még társadalmunkban!)

A humaniorák terén az információs igények intenzitását csak a pedagógusok új buzgalma növeli (erről később), a gyakorlati kérdések özönét azonban a polgárok életének sűrűsödő problémahelyzetei hozzák létre. S a közkönyvtár talán éppen a közérdekű tájékoztatás vállalásával találja meg a könyvtári tájékoztatás

rendszerében azt a sajátos szerepkört, melyet rajta kívül semmilyen más könyvtár nem tölthet be.

A homo practicus igényei

A gyakorlatinak (közhasznúnak, közérdekűnek, polgárinak) nevezett tájékoztatói kérdések mögött különböző társadalmi helyzetű rétegek különböző kérdései húzódnak meg.

A legáltalánosabb és a közkönyvtárakban is spontánul jelentkező szint: a középréteg, az átlagpolgár mindennapi életének kérdései. Ezek az igények jelentkeznek legelőször és a leglátványosabban. S bár a kérdések köre a kórházak címétől a valutaárfolyamig, a jogszabálytól a kutyakozmetikáig terjedve szélesebbnek látszik a tenger vizénél, mégis kimarad e szintből két réteg: a „fent” és a „lent” világa.

Vannak közkönyvtárak, melyek tudatosan vállalják az üzleti, vállalkozói körök információigényeinek szolgálatát. Valós és meghatározóan fontos igényekről van szó, kielégítésüknek könyvtárpolitikai jelentősége is van – de a feladat nagyobb annál, hogysen az előbb vázolt „polgári” szolgáltatások egyszerű bővítésével megoldható lenne. Az erők tudatos átcsoportosítását kívánja meg.

Ugyancsak külön feladatvállalást jelent, ha a könyvtár a perifériára szorult, hátrányos helyzetbe került polgárok létfontosságú, de a könyvtár küszöbéig általában el sem jutó kérdéseire is válaszolni akar. Igaz, hogy a passzív „polgári” tájékoztatás is előrelépés a könyvtár szociális szerepvállalása terén, de a rejtőkódú igényekhez képest csak szerény lépés.

Mitévő legyen hát a könyvtár? Elégítse ki az ajtón dörömbölő „polgári” igényeket, vagy könyvtárpolitikai megfontolásból helyezze előtérbe fontos társadalmi rétegek sajátos igényeit, avagy szociális lelkiismeretére hallgatva forduljon a leginkább rászorulóknak felé?

Természetesen nem merészkezem arra, hogy a kérdés feltevésén túl választással kísérletezzem. De a napi gyakorlat nem ilyen toleráns: választ követel.

A homo ludens igényei

A drámai kérdések után tegyünk pihentető kitérőt; lépünk be a racionális szükségleten túlcserdülő, játékos kedvű kérdések körébe!

A tájékoztató könyvtárosokat mindig is bosszantották a keresztrejtvényfejtők (talán, mert némely területen felkészültebbek voltak), de azért a könyvtár elképzelhetetlen volt nélkülük. Most a rejtvény- és feladványfejtés kevesek szellemi sportjából tömegek szerencsevadász szenvedélyévé vált.

Hosszan lehetne azonban elmélkedni, hogy milyen társadalmi változások összjátéka hozta létre ezt a nemzeti sportot (mely némi egyéni leleményre, a szerencsében való korlátlan bizakodásra épül, s a legkülönbözőbb dolgokat reklámoz.) Elmélkedésünknek azonban fontos tárgya is van: a kvázi-információs kérdések másik, nagyobb tábora, az iskolai oktatás által kezdeményezett, s a könyvtárakban lecsapódó kérdések.

A homo studiosus igényei

Az Olvasószolgálati Szekció most kezdeményezett vizsgálata (melynek során a közkönyvtárak tájékoztatói tevékenységét kívánják felmérni) megcáfolhat vagy megerősíthet, de már most is megkockáztatom: a közkönyvtárakban feltett tájékoztatói kérdések legnagyobb csoportját az oktatási intézmények által indukált kérdések alkotják. Így volt ez korábban is, napjainkban pedig még erőteljesebben növekszik az iskolák által adott feladatok tömege.

Ennek több oka van. Az általános és a középiskola esetében egyrészt beértek, másrészt felerősödtek a nyitottabb oktatási módszerek. Úgy vélem: a könyvtárakban évről évre lecsapódó kérdések alapján meg lehetne írni az iskola kérdéskultúrájának történetét. Jelenleg az iskolai gyakorlat fellépett az első lépcsőfokra és ráérezett arra, hogy „kérdezni jó”. De még bizonytalan a második lépcsőfokon, s nem érzi igazán, hogy csak „jól kérdezni jó”. Ma még nagyon sok olyan kérdést hoznak a gyerekek a könyvtárakba, melyek az ismeretszerzési folyamat (és az ismeretszerzést tanulási folyamat) teljes félreértéséről tanúskodnak. A meghatározó azonban mindennek ellenére mégis csak az a tendencia, melynek során az iskola egyre intenzívebben igényli a könyvtár tájékoztató szolgáltatását.

Más a helyzet a felsőoktatással. Itt a közkönyvtárakkal szemben támasztott igények nem egyszerűen növekedtek, hanem robbantak. A felsőoktatás változásai (hallgatói létszámnövelés, új szakok felfutása, taneszközök elavulása) a könyvtári infrastruktúra erőteljes növelését követelték volna meg, ez azonban elmaradt. (Csak tervekben és projektekben él.) Ennek következtében az utóbbi években a hallgatók részéről eddig soha nem tapasztalt dokumentum- és információigény zúdult rá a közkönyvtárakra.

Tény, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók ellátásában az egész világon igen aktívan vesznek részt a városi könyvtárak ott is, ahol fényűzően gazdag egyetemi könyvtárak működnek.

A közkönyvtárak tehát itt és most nem tőlük idegen feladatot kaptak. A hallgatók igényeivel, így referenz igényeivel is a közkönyvtárakban perspektivikusan is számolni kell. Súlyos helyzetet teremt viszont, hogy a megoldandó többletfeladathoz a közkönyvtárak nem támogatást kaptak, hanem – rejtett-nem rejtett – erőforrás elvonást.

Befejezésül

Úgy tűnik, társadalmunk többé-kevésbé hajlandó elfogadni a humán informatika eszméjét, szükségességét. Talán, ha egyértelművé tesszük, hogy e szépen hangzó kifejezés gyakorlati megvalósítására a könyvtár a legalkalmasabb (mint az állampolgárok tájékoztatásának már bevált intézménye), akkor a társadalomtól nem csak elvárásokra számíthatunk, hanem az ehhez szükséges segítségre is.

Katsányi Sándor

Hagyomány és megújulás

Helytörténeti-helyismereti tevékenység a Budapest Gyűjteményben

Hagyomány és megújulás: belátom, kicsit megkopott és ráadásul a folyamatos és zökkenőmentes fejlődés csalogó látleletét keltő fogalompárt választottam referátumom főcíméül. Mégis úgy vélem, ezek a kifejezések alkalmas kulcsszavak lehetnek egy olyan gyűjteménnyel kapcsolatban, mely annyi szállal kötődik mind a főváros, mind pedig a könyvtár múltjához, és ha mondandóm középpontjában elsősorban ez utóbbi néhány mozgalmas év fontosabb jelenségei, kisebb-nagyobb horderejű változásai állnak.

A tradíciókra való utalást indokolja az ünnepi alkalom is. Amikor a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kilencven évére emlékezünk, rögtön hozzá kell gondolnunk a Budapest Gyűjtemény nyolc évtizedes történetét is – feltéve –, hogy az 1912 és 1914 közötti különgyűjteménnyé szervezést választjuk határkőnek és eltekintünk a várostörténeti-városigazgatási könyvegyüttes kialakulásának a múlt századba mélyen visszanyúló előzményeitől.

Az egymást váltó könyvtárosnemzedékek szellemi és tárgyi hagyatéka szerves része a maiak munkálkodásainak. A kontinuitás jól nyomon követhető a rendkívül értékes, és – a kisnyomtatványokkal, plakátokkal, fényképekkel együtt – lassan félmillióra duzzadó dokumentumállományban, az egyes részeiben a századelőn kialakult megoldásokat őrző feltárápparátusban és a lényegyet tekintve már az induláskor körvonalazott alapfeladatokban és tevékenységi körökben. A muzeális, a tudományos és a közművelődési jellegű, továbbá a közigazgatás információs háttérbázisaként és a helyismereti könyvtárosság módszertani központjaként felvállalni szándékolt tennivalók kiterjedésében, értelmezésében, értéksorrendjében azonban már jelentősebb eltérések, hangsúlyeltolódások voltak tapasztalhatók az idők során, miközben természetesen változtak a megvalósítás módszerei, eszközei is.

A nyolcvanas évek második felétől megfigyelhető megújulási törekvések három, részben összefüggő forrásból eredtek: az immanens szakmai szempontok újragondolásának szándékából a szolgáltatások minőségének javítása érdekében; az alakuló társadalmi és a könyvtári környezet közvetítette új kihívásokból; végül a működés pénzügyi, személyzeti és technikai feltételeinek vegyes előjelű, de azért mindent számba véve negatív szaldójú módosulásaiból. Belső önkorrekciók készletéből és az alkalmazkodás kényszereiből – ha sarkítva kívánjuk kifejezni a fő mozgatórugókat.

1986–87-ben az addigi gyakorlatot számos ponton megkérdőjelező, kritikus hangvételű vizsgálódások és élénk viták folytak a gyűjteményen belül. A műhelyproblémák mögött valójában a Budapest Gyűjtemény tudományos karakterének hangsúlyozása és szembeállításra húzódtott a közművelődési jelleggel szemben,

ennek megfelelően ütköztetve a hagyományok közül a harmincas évekre és a hetvenes évekre jellemző feladatvállalásokat, módszereket és stílust, fogalmi szinten pedig a történettudományt és az urbanisztikát a helytörténetírással és a helyismerettel. A kutatás érdekeit előtérbe helyező koncepciót egy használói igényekre irányuló gyorsfelmérés is alátámasztani látszott.

A változtatás szándéka elsősorban a gyűjteményépítést és még inkább a bibliográfiai tevékenységet érintette. Mindkét területen a (dokumentumok ill. bibliográfiai tételek) válogatásának esetlegességeit, bizonytalanságát, szubjektivizmusát érte bírálata. Az elemzések során megkísérelték pontosítani a „budapestiség” fogalmát, ami a magyar fővárosnak az ország életében betöltött sajátos szerepéből fakadóan nem is olyan könnyű feladat, és nem csupán formális gyűjtőköri, illetve adatfelvételi definíciókat, hanem számos kényes gyakorlati döntést követel. A szerzeményezésben és bibliográfiai tételek válogatásában a teljesség elvét felváltotta a történettudományos forrásértéken és az információtartalom mérlegelésén alapuló szelekció. A gyűjtésből például csaknem teljesen kiszorultak a szépirodalmi művek, a bibliográfiákból pedig az alacsony információs értékűnek és redundánsnak ítélt napilapközlemények, és számos egyéb típusal is csökkent a feldolgozott kiadványok köre. Megszűnt az ikonográfiai figyelés is. Bővítést jelentett viszont a gazdaságtörténeti, nemzetközi várostörténeti, urbanisztikai és az agglomerációra vonatkozó irodalom hangsúlyosabb jelenléte, továbbá, hogy a bibliográfiai anyagfelvétel nem korlátozódott többé a gyűjtemény állományára, hanem kiterjedt a különféle szakkönyvtárakban fellelhető tudományos részterületi folyóiratokra is.

A szemléletváltás tükröződik a szerkesztés során harmadára karcsúsodott 1984–85-ös bibliográfiában és a jelenleg nyomdai előkészítés alatt álló 1986–

1990-es kötetben is. Hozzá kell tenni, hogy a módosításokban az elvi megfontolásokon kívül a nyomdaköltségek mérséklésének szándéka és a személyzet létszámának kényszerű csökkentése is szerepet játszott. A romló feltételek között is – melyek egy időre a kurrens bibliográfiai munkálatok felfüggesztését is kényszerítették – tovább folyt a Budapest története képekben 1493–1980 című ikonográfia soros részeinek kiadása (mutatókötetet az idén került ki a sajtó alól), újabb fejezetek jelentek meg *Bél Mátyás* Notitiájából, színvonalas várostörténeti tanulmánykötet az 1838-as pest-budai árvízről, és alkalmi kiadványok emlékeztek meg Buda törököktől való visszavívásának évfordulójáról. Alapos előkészítés után és a továbbképzést szolgáló forrástani, történeti és városszociológiai előadássorozat kíséretében megindult és igen eredményesen haladt az 1950 és 1980 közötti időszak irodalmának retrospektív feltárása. (A Nemzeti Kulturális Alap támogatásával a jövő év elején kezdjük meg a gyűjtés eredményeinek számítógépes adatbázissá szervezését.)

A külső kihívások egy része szorosan kötődik az 1988–89 óta tartó társadalmi-politikai folyamatokhoz. Tisztában vagyok azzal, hogy nem feltétlenül szerencsés – és rossz emlékeket ébreszthet – kulturális természetű jelenségeket közvetlen kapcsolatba hozni a politikai berendezkedésnek ezen a tájon a kelleténél sűrűbb változásaival, de a fordulatnak vitathatatlanul voltak olyan mozzanatai, amelyek pezsdítőleg hatottak a helytörténeti-helyismereti tevékenységre.

A fővárosi törvény és az önkormányzati választások után a helyi érdekképviseleti tevékenység és közigazgatás új tartalmakkal telttődött. Ha igaz az a megállapítás, hogy a korábbi időszakban a városi polgárból, miután szervezeteinek autonómiáját felszámolták, olyan *országlakó* lett, aki történetesen Budapesten él (Beluszky Pál megfogalmazása, *Tér és Társadalom*, 1992. 3–4. p. 22.), akkor igaz az is, hogy a vállalkozások nyomán legalábbis lehetőség nyílt arra, hogy a lakosság helyi intézményeken keresztül artikulálva érdekeit, ismét szerves viszonyba kerülhessen életviszonyainak lokális kereteivel. Nem véletlen tehát, hogy a városfejlesztés és helyi közélet kérdései az érdeklődés homlokterébe kerültek.

Megváltozott a kérdéskörrel foglalkozó nyilvánosság szerkezete is: nagy számban keletkeztek kerületi, városrészi lapok vagy a helyileg is megjelenő csoportérdekeket képviselő kiadványok. Az országos napilapokban Budapest-rovatok vagy mellékletek jöttek létre, több idegennyelvű lap született, amelyek nemcsak nevükben utaltak Budapestre, tömegesen termelődnek a városi kulturális vagy üzleti jellegű információs nyomtatványok, reklámanyagok. A Budapesti Negyed megszületésével a fővárosnak immár tudományos igényű várostörténeti szakfolyóirata is van.

A nyilvánosság tartalmi kereteit szabályozó adminisztratív korlátok és a belsővé vált cenzurális gátak leomlásával megszapordtak a múlt, különösen a közelmúlt újraértékelését célzó kutatások és publikációk a történettudományban és a zsurnalisztikában egyaránt. A modernizáció és a polgárosodás sürgetése a századforduló virágzó Budapestjének kultuszát erősítette, ugyanakkor az átalakulás során szembeszökővé vált negatív szociális folyamatoknak a századelő modernizációs kísérőjelenségeivel némi hasonlóságot mutató dilemmái is bizonyos érdeklődést keltettek e korszak története, s benne különösen a Bárczy-féle városvezetés szociális és kultúrpolitikai reformkísérletei iránt.

Sok új személy és csoportosulás lépett a helyi közelet szorítójába, közülük többen is – legalábbis működésük kezdeti szakaszában – nemcsak előképeket kerestek a városigazgatás korábbi időszakából, hanem körzetük aktuális állapotára vonatkozóan is kerestek adatokat.

A fővárosi törvény szokatlanul nagy önállóságot biztosított a kerületeknek, amelyek közül nem egy – kemény konfliktusokat is gerjesztve – élni is próbált e jogosítványokkal. Ennek természetes velejárója volt a helyi identitástudat megerősítésének szándéka, különös hangsúlyt kapott a korábban önálló helyhatósági jogú elődtelepülések emlékeinek (azon belül is az önállóságot kifejező jelképek, monumentumok) ápolása. Ez új lendületet adott a korábban honismereti mozgalomba tömörült helytörténeti csoportosulásoknak, gyűjtők és lelkes lokálpatrióták aktivitásának is.

Számos, korábban adminisztratív eszközökkel felszámolt vagy gleichschaltolt egyházi, oktatási, szociális és gazdasági intézmény kezdte meg ismét működését. A kontinuitás elszakadt szálainak újrafelevenítése gyakran kezdődött az elődintézmények múltjának felidézésével.

A tulajdonváltás folyamata is lecsapódott a gyűjteményben, elsősorban a kárpótlás kapcsán fordultak sokan hozzánk adatokért. Az épületek, üzlethelyiségek privatizálása, átépítése, funkcióváltása gyakran követelt építészettörténeti kutatásokat. A város arculatának mind jobban érzékelhető átfarmálódása pedig – beleértve a közelmúlt ideológiai szimbólumainak és az életmódra utaló tárgyi világának fokozatos eltűnését is – a képi dokumentáció feladatát róta a gyűjteményre.

Végül minden kommentár nélkül csak utalnék arra is, hogy folytak előkészületek ebben a városban egy világkiállítás megrendezésére is.

Milyen hatásokkal volt mindez a gyűjteményben folyó szakmai tevékenységekre?

Mindenekelőtt a szerzeményezés gondjai növekedtek a hirtelen kiszélesedett kiadványkínálat nyomomkövetésében a könyvpiaci árrobbanás és a kötelespéldány-rendszer működési zavarainak ismert körülményei között. A kis példányszámú vagy félig-publikus, hivatali jellegű kiadványok esetében alternatív megoldásként közvetlenül fordultunk a kiadó szervekhez, körlevélben vagy személyesen kerestük meg az önkormányzatokat – némelykor igen eredményesen. A könyvek áráiról valamennyi kollégának vannak tapasztalatai, az azonban talán kevésbé köztudott, hogy a számunkra szintén igen fontos fényképek áremelkedése az utóbbi 5–6 évben ezer-kétezer százalékos arányt mutatott a különféle kategóriákban, míg az erre fordítható keretünk mindössze harminc százalékkal bővült. E tárgyban akadt ugyan néhány biztató kísérletünk a társintézményekkel (a Fővárosi Levéltárral, a Budapesti Történeti Múzeummal és a Magyar Fotográfiai Múzeummal) való együttműködésre, de ezek az akciók nem jelenthettek teljes körű megoldást. Az évek óta tervezett videógyűjtés megindítására pedig a professzionális körülményekhez szükséges anyagi eszközök híján a közeljövőben sem látszik esély, pedig az előzetes tájékozódások alapján úgy tűnt, hogy az érintett televíziós szerkesztőségek készek lennének műsoraik archiválási célokra történő átadására. (A Fővárosi Levéltár is „jegelni” kényszerül egyelőre hasonló elképzeléseit – a témába vágó tv-adások, dokumentumfelvételek videószalagjait

pedig közben az anyagihiány miatt újra felhasználják, a képi emlékek jelentős része örökre elvész az utókor számára.)

A várostörténeti érdeklődés megélénkülését jelzi a gyűjteményi anyag és szolgáltatásaink egyre intenzívebb használata. Az olvasóforgalom 1988 és 1993 között megkétszereződött, az igénybe vett dokumentumok száma százhetven százalékkal nőtt. A kisnyomtatványoknál és fényképeknél ez az arány négyszázötven százalékos. Az utóbbi adat ugrásszerű emelkedését részben a képi információ iránti tényleges igénynövekedés magyarázza, részben pedig az a tény, hogy a különbözőgyűjtemények új, önálló elhelyezést nyertek, ahol az eddigieknél igényesebben, szabadabban, több anyagrészt átböngészve válogathatnak a könyvtár látogatói.

Szám adatokkal ugyan nehéz volna alátámasztani, de érezhető bizonyos módosulás a használók összetételében és elvárásaik természetében is. A hagyományos „kutató” olvasótípus mellett, akit a rendszeres, elmélyült búvárkodás, rutinos könyvtárhasználat jellemez, és aki elsősorban megfelelő dokumentumokat, valamint nyugodt olvasási körülményeket igényel, egyre gyakoribbak azok, akik gyakorlatias céloktól vezetettve, alkalmyszerűen fordulnak hozzánk és gyors, pontos választ igénylő kérdéseket fogalmaznak meg. Ők többnyire nemcsak járatanabbak a források kezelésében, hanem lehetőleg közvetlenül a könyvtárostól szeretnék megkapni a kikutatandó adatokat vagy a szükséges dokumentum-másolatokat. Az ilyenfajta megkeresések egyre gyakrabban érkeznek telefonon vagy levélben és egyre többször külföldről.

A jelzett folyamatokkal összefüggésben a korábbiaknál is sűrűbben szerepelnek dokumentumaink a különféle kiállítóhelyeken, itthon és a nagyvilágban, kölcsöntárgyakként vagy az általunk szerkesztett történeti kiállításokon. Napi rutinná válik a sajtó és a filmes, televíziós stábok kiszolgálása.

Mindezek kapcsán tudatosulni kellett bennünk annak, hogy az állományunkban őrzött dokumentumoknak és az információknak bizonyos esetekben piaci értéke is van, és ezt a közléni engedélyezési díjakban és az alapszolgáltatásokon túlmenő irodalomkutatások, anyaggyűjtések honoráriumaiiban egyre határozottabban érvényesítjük is, sőt kísérletképpen teljes kiállításokat is készítettünk külső megrendelő részére. (Túlzás volna persze üzleti vállalkozásról beszélni, kiegészítő jellegű, illetve a többletmunkát kompenzáló bevételekről van szó.) Természetesen igyekszünk alkalmazkodni a finanszírozás új gyakorlatához is: kiadványaink megjelentetésében és a technikai fejlesztésekben fontos szerepet játszanak a különféle alapítványi pályázatokon elnyert összegek.

A budapesti vonatkozású publikációk mennyiségi növekedése és tartalmi színesedése, valamint a gyors információszolgáltatás iránti használói elvárások újabb korrekciókat sürgettek a feldolgozó tevékenységben. Egyfelől nem lehetett tovább halogatni az eszközök korszerűsítését, azaz a számítógépes adatrögzítésre való áttérést, másrészt a kialakításra kerülő adatbázisokban valamelyest oldani kellett a könyvbibliográfiákra és a sajtónyilvánosság korábbi állapotára érvényes szelekciós elvek szigorúságán.

1992 végétől kezdődően fokozatosan több – tartalmi oldalról öt, számítástechnikai-adatkezelési szempontból kettő, legszebb reményeink szerint pedig valójában egy egységes adatbázis építésébe fogtunk bele. Elsőként a kurrens repertorizálást gépesítettük. A háromszázötven féle forrásperiodika között ismét ott

találni a napilapokat, igaz az itt megjelent cikkeket továbbra is válogatva vesszük fel a bibliográfiai adatbázisba. A csupán hírértékű napilap-közlemények az MTI-tudósításokból és egyéb kiegészítő forrásokból (pl. önkormányzati kiadványokból) nyers eseményekre utaló információkkal együtt a kronológiai adatbázisba kerülnek. „Próbaüzemben” fut az ikonográfiai adatbázis, mely kettős funkció ellátására – a fotótár egyedi dokumentumainak és a nyomtatott művekben található képi ábrázolások nyilvántartására – készült. A bibliográfiai adatbázis a kronológiával, a fotótári gépi katalógus pedig a képanalitikával alkot egy-egy összekapcsolt rendszert közös indexfájlaik révén. Így tehát, amennyiben a használó nem kívánja keresését valamelyik tételtípusra korlátozni, mindkét típust (pl. bibliográfiai tételt és eseményleírást is) tartalmazó találati halmazhoz juthat.

A visszakeresés természetesen bármelyik releváns adatra lehetséges. A tartalmi feltárás fő eszközei a testületi, földrajzi, személy- és objektumnevekre, illetve évszám megjelölésekre bontott tárgyi indexek, valamint a köznévi formájú tárgyszavak ellenőrzött és kvázitezauruszba rendezhető készlete. A tételek egy átfogóbb jellegű témarendbe is besorolhatók, részben a generikusabb keresések miatt, de főképpen egy későbbi – esetleg válogatott retrospektív – könyvbibliográfia gépi úton történő szerkesztését megkönnyítendő.

Valamennyi adatbázisához kapcsolódik egy faktografikus alfunkció. A helyismereti információszolgáltatás sajátos céljaira kialakított ún. relációs adatállományban (az „ötödik” adatbázisban) a dokumentumokból kiolvasható tényjellegű összefüggések (pl. hely és objektum, objektum és alkotója, intézmény és működési helye vagy vezetője, épület és neves lakója stb. közöttiek) rögzíthetők a tárgyszóként felvett nevek között létrehozott, visszakereshető kapcsolatok segít-

ségével. Így a bibliográfiai tételek kikeresése, illetve a források kézbevétele nélkül is lehetőségessé válik néhány gyakrabban előforduló lexikális jellegű kérdés gyors megválaszolása.

Az adatbázisok kezelőrendszere TEXTAR, a fejlesztők (Nagy Anna és Gerő J. Péter) azonban az adatszerkezet kialakításakor tekintettel voltak a TEXTLIB-be való áttölthetőség szempontjaira, így talán arra is van remény, hogy valamennyi nyilvántartás egy egységes rendszerbe lesz majd gyúrható.

Bár a gépesítésnek (és az annak kapcsán felvetődő módszertani-szervezési problémák megoldásának) még csak a kezdetén járunk és a jelenlegi pénzügyi kilátások igen borúsak, mégis abban bízom, hogy a számítógépesítés terén előbb vagy utóbb további lépésekre is lesz lehetőségünk. Elsősorban a CD-technológia alkalmazására gondolok. Nem csupán CD-n forgalmazott nemzetközi urbanisztikai és történettudományi adatbázisok hozzáférhetővé tételére volna kíváncsi, hanem a digitális képrögzítés alkalmazása a szemünk láttára pusztuló dokumentumok megmentése érdekében. Sűrűn forgatott, már aukciókon sem beszerezhető múlt századi címtárak, mumifikálódott, érintésre porlandó újságok, számtalanszor reprodukált fotográfiák megőrzésére korszerű megoldás lehet keresőprogramokkal ellátott CD-archívum felállítása. (Közgyűjtemények közötti együttműködés keretében közösen hasznosított berendezések segítségével mindez talán nem is annyira utópisztikus elképzelés.)

Keressük tehát a megújulás eszközeit, éppen a Budapest Gyűjtemény hagyományos értékeinek továbbörökítésére. Hogy egyszerre lehessen megbízható dokumentum- és információlelőhely a különféle szakterületek fővárosi vonatkozásaival foglalkozó kutatók számára, és e kollektív emlékezet tápláló forrása mindazoknak, akik a várost, hol élünk rendeltetett, nemzedékeket összekötő otthonnak szeretnék érezni.

Sándor Tibor

Könyvtárak neve – nyelvi szempontból

Ha a könyvtárak országos címjegyzékét lapozgatjuk vagy egy-egy megyei telefonkönyvben keresgélünk, megállapíthatjuk, hogy sokféle szerkezetű intézménynevet használunk nap mint nap. Az akadémiai helyesírási szabályzat 11. kiadása 1984-ben jelentősen megváltoztatta helyesírásunkat azzal, hogy – a 187. pont szerint – a névben szereplő valamennyi elemet (nem szót!) nagy kezdőbetűvel íratja. Az érvényes, mindenki számára kötelező szabály ellen vétenek a név használói

a következő alakokban: *Dél-Alföldi Bibliotéka Könyvtár és Szaktájékoztató Központ; A Fővárosi Önkormányzat Jahn Ferenc Dél-Pesti Kórháza Orvosi Könyvtára; A Közép-Európai Egyetem Könyvtára.* Tudvalevő, hogy a kötőjellel összekapcsolt földrajzi névi szószszeretételek együttesen számítanak egyetlen elemnek, tehát a *Dél* és a *Közép* szavak nagy kezdőbetűvel helyeznek, nem úgy íródnak viszont a mellettük álló -i képzős melléknevek. Mivel azok már szófajváltáson mentek

át, csak kis kezdőbetűvel fogadhatók el, így: *Dél-alföldi, Dél-pesti, Közép-európai*.

Az utóbbi néhány évtizedben szemünk láttára vált nagyon sok szöveget összetétellé, mert időközben jelentésük megváltozott. Ilyenek például: *kutatóintézet, kutatóközpont, kutatócsoport, minősítőintézet* stb. Emiatt hibásak és javításra szorulnak az ilyen elnevezések, mint *A Debreceni Agrártudományi Egyetem Kutató Központja Könyvtára, A Cukoripari Kutató Intézet Könyvtára*.

Az akadémiai szabálygyűjtemény – melynek példaanyagát Fábián Pál 1994-ben átdolgozta, korszerűbbé tette – a 138. passzusban megfogalmazza az összetételek írásmódját. E szerint ha a többszörös szóösszetétel hosszabb hat szótagnál, feltétlen kötőjelet kell tennünk értelemszerűen az elő- és az utótag közé. Ezért elfogadhatatlanok többek között *A Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskola Központi Könyvtára; Az Országos Állategészségügyi Intézet Könyvtára; Az Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtára; A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Vezetőképző Intézet Szakkönyvtára; A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Központi Könyvtár*. Ezeknek az írásmódját a következőképpen lehetne megváltoztatni: *A Kereskedelmi, Vendéglátó-ipari és Idegenforgalmi Főiskola Központi Könyvtára; Az Országos Állat-egészségügyi Intézet Könyvtára; Az Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtára; A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Vezetőképző Intézet Szakkönyvtára; A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Központi Könyvtár*.

A helyesírási hibát magukban foglaló neveken kívül meg kell még említenünk az olyan cégneveket, melyek nyelvhelyességi szempontból marasz-

talhatók el. A névadásban, tapasztalhatjuk, bizonyos névsablonok alakultak ki, melyek közül több jól használható és követésre méltó: *Reguly Antal Műemlékkönyvtár; A Fejér Megyei Szent György Kórház Orvosi Könyvtára; Ady Endre Művelődési Központ és Könyvtár*. Nem minősíthetjük ugyanígy azokat az intézményneveket, melyekben a határozott névelő (*a, az*) nincs jelen, pedig a birtokviszony miatt csak úgy lennének szabályosak, például: *Öntözési Kutatóintézet Könyvtára; Szépművészeti Múzeum Könyvtára; Bajai Kórház Orvosi Könyvtára*. Tegyük ki a név elejére a szükséges névelőt a Nyelvművelő kézikönyv előírásának megfelelően: *Az Öntözési Kutatóintézet Könyvtára; A Szépművészeti Múzeum Könyvtára; A Bajai Kórház Orvosi Könyvtára*.

Ennél furcsábbak, zavaróbbak a nyelvművelők szerint azok a könyvtárnevek, melyek élén egy személynév áll, majd ezt követi a városi, megyei melléknév, például: *Az Albert Schweitzer Városi Kórház-Rendelőintézet Orvosi Könyvtára; Bródy Sándor Megyei Könyvtár; II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár*. A szórend és a nyelvtani viszonyok miatt azt hihetnénk, hogy létezik egy Albert Schweitzer nevű város, illetve Bródy Sándor, sőt II. Rákóczi Ferenc megye. Szükséges lenne tehát a fenti és a hozzájuk hasonló rosszul megszerkesztett neveket átalakítani, helyesbíteni.

A névadóknak most is sokkal nagyobb felelősséggel kell megalkotniuk azt a nevet, mellyel intézményük ország-világ előtt ismert lesz, melyet naponta többször leírnak, kiejtenek. Az igényes, érdeklődő intézményvezetőknek a szakemberek mindenkor készséggel segítenek jótanácsaikkal.

Bozsik Gabriella

A könyvtári menedzsment oktatásának alakulása Szombathelyen

Mi is az a menedzsment?

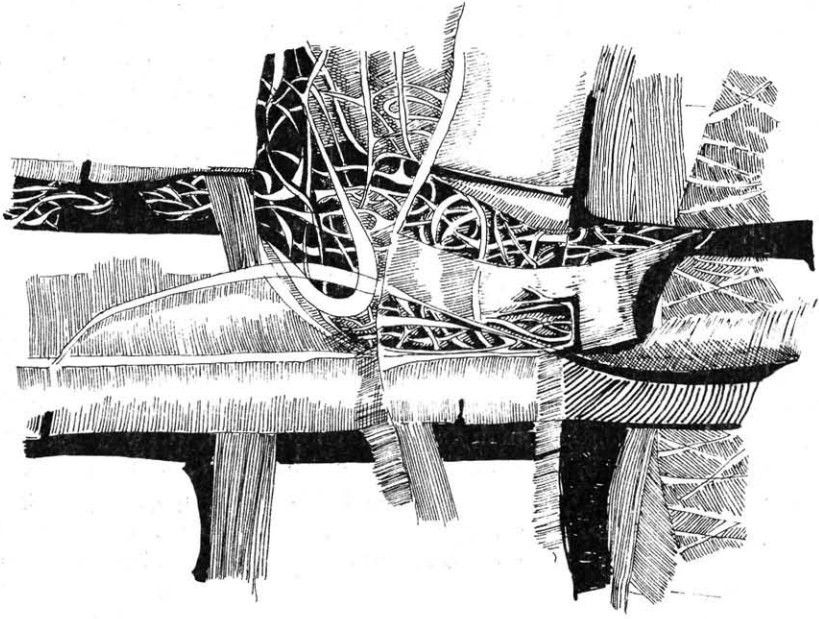
Számtalan megközelítése, értelmezése van a fogalomnak. A szakirodalom leggyakrabban folyamatnak vagy módszernek írja le, Peter Drucker az emberekkel való bánásmód tudományának vagy művészetének nevezi. „A management nem egy zsák technika vagy elemző szerszámok tára, hanem az emberekkel való bánásmód tudománya/művészete. Feladata, hogy képessé tegye az embereket közös, együttes teljesítésre úgy, hogy pozitívumaikat kiaknázza és negatívumaikat kioltsa.” Érdekes még megemlíteni Maurice Line egyik frappáns megfogalmazását. Szerinte „a jó vezető az, aki rávezet másokat arra, hogy hogyan vezessék, irányítsák saját magukat.” E megfogalmazások is azt mutatják, hogy milyen sokrétű a vezető feladata: módszereket, technikákat éppúgy magában foglal, mint magát a vezetés folyamatát, a vezetés funkcióelemeit. Sőt, ezen túlmenően még azt a pluszt is kell hogy adja, ami a személyiségjegyek és az emberismeret szerencsés ötvözetéből alakulnak és amit sokan vitatnak, hogy vajon tanulható-e a menedzsment, avagy erre születni kell.

Miért tanítunk menedzsmentet?

Kétségtelen, hogy számos olyan eleme, folyamata, módszere és technikája van a menedzsmentnek, ami nemcsak tanulható, de a mai világban egyenesen kötelező az ismerete, a készségek, képességek fejlesztése és alkalmazása. Sőt, nem csak abban az esetben, ha vezetői pályára készülünk. Hiszen éppen az ön-menedzselés, az önálló és felelősségteljes munkavégzés az, amit elvárnak a diplomás szakemberektől, úgy is mint önálló munkakört ellátó értelmiségitől, függetlenül attól, hogy vezető beosztásban dolgozik-e vagy sem. Ezt a tendenciát erősíti az egyre inkább terjedő project-menedzsment vagy az egyre gyakrabban alkalmazott célirányos feladatmegoldás.

Mit takar a könyvtári menedzsment?

Ezek után felmerül a kérdés, hogy a manapság oly népszerű menedzsmentet miért éppen mi tanítjuk, illetve, hogy miért tanítjuk mi is, hiszen erre számtalan intézmény és fórum vállalkozott már. Sok esetben joggal vetik a szemünkre, hogy sokkal kompetensebbek a témában, mint a Könyvtár-Informatika Tanszékek (KIT). A dilemmát még fokozza a tény, hogy a könyvtári menedzsment tulajdonképpen az általános menedzsment elemeiből építkezik, azt adaptálja a könyvtá-

rakra. Tágabb értelemben a non-profitképző intézmények oldaláról járjuk körül a témát. A menedzsmentet szemléletként is értelmezhetjük, mely áthatja a teljes munkavégzés folyamatát, a hatékonyságot, a gazdaságosságot és a minőséget állandóan szem előtt tartva. Így már specifikusan adott intézménytípusra és adott tevékenységrendszerre vetítve a sajátosságokat is tartalmazza az oktatás. Az IFLA és a FID 1983-ban Bécsben tartott egy konferenciát az információs szakemberek menedzsment oktatásáról. Egy munkaanyag is született ekkor, ami azonosítja és körvonalazza a könyvtári/információs menedzsment általánosan tanítandó magját. Részletezi az elméleti és a gyakorlati tudnivalók körét is. A menedzser feladata szakmánkban négy fő kategória köré csoportosítható: marketing tervezés és szervezés, az emberek és egyéb erőforrások menedzselése.

A könyvtári menedzsment oktatásának állomásai a szombathelyi képzésben

1972-ben a középfokú népművelő-könyvtár szak helyébe a felsőfokú, tanárképzéssel párosított oktatás lépett. A hagyományos könyvtártani ismeretek továbbélése kiegészült empirikus tapasztalatok beépítésével a tantervbe. A könyvtár vezetése és szervezése című stúdium a könyvtártani tudományok végén, szintetizáló jelleggel jelent meg. Ekkor a tananyag a felülről lefelé irányuló utasítások, irányelvek, rendeletek, jogszabályok ismeretét követelte meg, hiszen a vezető feladata az volt, hogy kiigazodjék a doktrínák között, értelmezze azokat és annak megfelelően járjon el.

Folyamatos tantervi revízió eredményeként a klasszikus vezetési iskola bemutatása, a vezetés funkcióelemeinek tanítása kerültek előtérbe. A vezetővel szem-

ben támasztott követelmények, a végrehajtás és végrehajtatás úgy mutatkoztak meg a tananyagban, hogy az adminisztrációs jelleg dominált, a mechanikus munkavégzés folyamatát hangsúlyoztuk. Fokozatos megújuláson/újításon ment keresztül a tanterv, így e tárgy tartalma is változott az idők során, bár az önálló döntéshozatalt és az önálló és hatékony munkavégzést nem szorgalmazta.

Egy következő lépcsőben egyre több menedzsment módszer és technika épült be a tananyagba, már nem csak a vezetői munkavégzés folyamatára (a funkcióelemekre) koncentrált, hanem foglalkozott az emberrel is. Még mindig csak fél-éves tárgyként, szintetizáló jelleggel a tanulmányok végén.

Az 1992-es tanterv már 1,5 évre bővítette a menedzsment oktatását. Itt már nagy hangsúlyt fektettünk a menedzsment szemlélet alakítására, a készségek, képességek fejlesztésére. A problémamegoldás, a projekt-menedzsment, a pályázat-írás, a változások menedzselése, a szervezeti átalakulás, innováció megjelenése a tantervben mind ebbe az irányba mutat. A gyűjteményszervezés című tárgy is számtalan menedzsment elemet tartalmaz, például a döntéselőkészítés folyamatát, a minőségi gyűjtemény kialakításának a szorgalmazásával, hatékonyságelemzéseket, gazdaságosságot stb. Az olvasószolgálat című tárgy marketing ismereteket is magában foglal, a közönségkapcsolatok és a környezetelemzések is számtalan, a menedzsment témakörébe tartozó ismereteket és menedzsment szemléletet tükröznek.

Az egyetemmé válás szándéka, esetleges lehetősége és az 1994/95-ben elnyert TEMPUS pályázat újabb tantervfejlesztést eredményez. Itt figyelembe véve a hazai szakmai élet alakulását, a szakma iránti követelményeket és a külföldi, főleg angolszász gyakorlatot, a hagyományos könyvtárban című tárgy megújítására készülünk. Mivel csírájában már eddig is számtalan menedzsment elemet foglal magában, s mivel a hagyományos mechanikus munkavégzés helyett az önállóságot, hatékonyságot és a minőségi munkavégzést kell szorgalmazni, ezért a könyvtári menedzsment lesz az az egyik alaptárgy, mely a teljes könyvtári integrált rendszer egészét végigkíséri a gyűjteményszervezéstől az olvasószolgálaton át a gépesítésig. A menedzsment egyes elemeit, megfelelő, releváns technikákat és eszközöket és a legfőképpen a szemléletet az egyes részelemek során kell tanítani, majd továbbra is maradhat egy szintetizáló, összefoglaló félév a rendszerbefoglalás és rendszerbe látás jegyében. Így elképzeléseink szerint a könyvtári menedzsment szerves gerincét képezi a megújított KIT tantervnek, az alapképzés része lesz. Ezzel együtt sem jelenti azt, hogy felsőszintű vezetők kerülnek ki a felsőoktatási intézményekből, de képesek lesznek adott területen önálló, felelős munkavégzésre.

Ugyanakkor a korábban végzetteknel ez továbbképzési (elmélyítő és szakosító) kurzus anyaga is lehet a konkrét igények, a szakma „megrendelése” alapján.

Téglási Ágnes – dr. Tóth Gyula